STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05147

DER VILNER GOEN

Peter Wiernik

Permanent preservation of this book was made possible by Janice B. Rubel

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער ווילנער גאון

(ר׳ אליהו בן שלמה זלמן)

דער גייסטיגער פירער פון מתנגדים

פון פרץ וויערניק

דער ווילנער גאון.

1.

ליטא און איהרע אידען אין 18־טען יאהרהונדערט.

ליטא איז געווען אין גאנצען אונאבהענגיג אלס א גרויס־פירסטענטהום (וועליקא קניאזשעסטווא) פאר זיך ביז זיא איז געווארען נעהענטער פערבונדען מיט פוילען דורך דיא חתונה פון איהר קניאז יאגועללא מיט דיא יונגע פוילישע קעניגין העדוויגא אין יאהר 1300. זייט דאן האט זיא צייטענווייז געהאט א בעזונדערען הערשער און צייטענווייז געהערט צום פוילישען קעניג ביז דיא „לובלינסקע יוניאן“ אין יאהר 1569, ווען ליטא איז אויף אימער פעראייניגט געווארען מיט פוילען און איז געווארען א טהייל פון דיא פוילישע מלוכה. זייט דאן זיינעןביידע לענדער צוזאמען געזונקען טיעפער און טיעפער, ביז דער צייט וואס פוילען איז אונטערגעגאנגען.

אין אנפאנג פון 18טען יאהרהונדערט, איז דאס לאנד שוין געשטאנען אויף א זעהר ניעדעריגע שטופע, אבגלייך מען האט נאך אפשר דאן ניט געקענט פאראויסזעהן דיא קאטאסטראפע פון „ראזביאר“ אדער צוטהיילונג פון פוילען. ליטא האט אין יענע צייטען געליטען פון רוסיש־שוועדישען קריעג, פון מגפות און פון הונגער־יאהרען, אבער נאך מעהר וויא אלעם האט זיא מיט גאנץ פוילען געליטען פון א רעגיערונג־פארם און א געזעלשאפטליכע ארגאניזאציאן, וועלכע איז וואהרשיינליך געווען דיא ערגסטע אין אייראפא אין דיא מאדערנע צייטען.

פוילען איז געווען האלב מאנארכיע, האלב רעפובליק. דער קעניג איז ערוועהלט געווארען אויפ'ן גאנצען לעבען, אבע־ער האט געהאט זעהר א קליינע דעה. דיא גרויסע מאסען פון

פאלק, דאס הייסט דיא בויערן, האבען געלעבט אין דעם צו־שטאנד פון האלב־שקלאפעריי אדער „פאנסציזנע” און האבען ניט געהאט דיא מינדעסטע דעה איבער זיך אליין אדער איבער דאס לאנד וואס זיי האבען בעארבייט. דיא אמת'ע הערשער זיינען געווען דיא גרויסע פריצים, וועלכע זיינען צום גרעסטען טהייל געווען פער'שיכור'ט און צולאזען, פאלש צו זייער קעניג, פאלש צו זייער פאטערלאנד און האבען אפילו ניט געהאט גענוג שכל צו פערשטעהן זייערע אייגענע אינטערעסען. פון מענשליכע רעכטע האט מען ניט געהאט דעם קלענסטען בעגריעף.

דער „שליאכציץ” אדער גאנץ קליינער פריץ פלעגט שמייסען דיא בויערן, דער קליינער פריץ פלעגט שמייסען דיא שליאכציצעס און דיא גרויסע פריצים האבען געטהאן וואס זיי האבען געוואלט מיט דיא קליינע פריצים. דאך איז עס ניט געוועזען קיין געזעצליכער שטארק ארגאניזירטער דעספאטיזם, ווייל אנשטאט דיא געוועהנליכע מענשען־רעכטע וואס יעדער האט אין א לאנד, וואו עס הערשט פרייהייט, אדער אנשטאט דעם כלל, אז קיינער האט קיין בעשטימטע רעכט אין א טיראנישע לאנד, האט אין פוילען יעדע קלאס און יעדע שטאדט געהאט פערשיעדענע פריווילעגיען אדער ספעציעלע זכיות. דאס לעבען איז דארט געווען איין שטענדיגע מלחמה צווישען דיא „יורזדיקים” (יוריזדיקציאנען), ווייל אויף יעדען שריט האט זיך דעם'ס זכות צוזאמענגעשטויסען מיט יענעם'ס. דער „מאגיסטראט” אדער שטאדט־הערשאפט האט געהאט בעזונדערע רעכטע, וועלכע האבען זיך געוועהנליך ניט איינגעשטימט מיט דיא רעכטע פון „וואיעוואד” אדער פערטרעטער פון דיא לאנדעס־רעגיערונג. זיי פלעגען זיך שטענדיג ארומרייסען צווישען זיך און מיט דיא גרויסע לאנד־אייגענטהימער און דיא בישאפס וועלכע האבען בעהערשט דיא ריעזיגע קירכען־גיטער. אין מאנכע גרעסערע שטעדט, וויא צום ביישפיעל, אין ווילנא, איז דיא שטאדט געווען צוטהיילט אונטער דיעזע דריי מינים הערשאפטען, און וואס מען האט געמעגט טהאן איין איין גאס האט מען ניט געטארט אין דיא צווייטע. איינער, וועלכער איז אין שטאדט פער'משפט געווארען צו א שווערע שטראף, האט אונטער געוויסע אומשטענ־

דע געקענט בענוצען דיא פריווילעגיע זיך אריבער־צו־כאפען אין איין אנדער „יורזדיקי“ אין א פארשטאדט און דארטען לעבען אונגעשטערט יאהרען און יאהרען.

דיא אידען אין ליטא האבען א מאל געהאט כמעט גלייכע רעכטע מיט קריסטען, אבער אונטער פוילישע הערשאפט האבען זיי געלעבט אזוי וויא דיא איבריגע אידען פון פוילען, דאס הייסט אויך אלס א בעזונדערע קלאס מיט בעזונדערע פריווילע־גיען אדער רעכטע. עס פערשטעהט זיך, אז אין דיא צייטען פון ארעמקייט, עלענד און אונטערגאנג, ווען אונעהרליכקייט און פערראטה האבען פערדארבען אלעס פון אינוועניג און ווען פיינ־דע פון דרויסען האבען געהאלפען בריינגען נעהענטער דיא פער־ניכטונג, האט מען זיך ניט פיעל אומגעקוקט אויף דיא אידישע רעכטע. דאך איז נאך ביי אידען דאן געבליעבען א טהייל פון זייערע אמאליגע זעלבסטשטענדיגקייט, אזוי וויא עס איז נאך ביי פוילען אין גאנצען געבליעבען א טהייל פון איהרע אמאליגע פרייהייט. דיא אידישע געמיינדען האבען זיך כמעט אליין רע־גיערט אזוי וויט וויא עס האט אנבעלאנגט צו ציוויל־זאכען אדער דיני ממונות צווישען אידען אונטער זיך. דער רב און דיא דיינים זיינען געווען דיא ריכטער. זיי האבען געהאט דיא געזעצ־ליכע מאכט דורכצופיהרען זייערע ענטשיידונגען. דער איינציגער איד האט געמוזט, אין אלעס וואס האט געהאט א שייכות מיט אידישע עסקים אדער מיט צאהלען פאדאטקעס א. ז. וו. טהאן, וואס „קהל“ אדער דיא פארשטעהער פון געמיינדע האבען גע־הייסען, ווייל דיא רעגיערונג פלעגט ארויפלייגען איהרע אבגא־בען אויף דיא געמיינדע בכלל און האט זיך ניט געקימערט וויא דיא פארשטעהער וועלען דאס געלד אויפמאנען פון יעדען אידען בעזונדער. דיא ארגאניזאציאן פון קהל איז זאגאר פערשטארקט געווארען דורך דעם וואס דיא אידען בכלל זיינען אין דיא ערגערע צייטען געווארען נאך מעהר אפגעזונדערט פון קריסטען, וויא זיי זיינען געווען אין דיא פריהערע בעסערע צייטען.

ווען דיא געשעפטען זיינען געגאנגען שלעכט, אינדוסטריען זיינען אבגעשוואכט געווארען און דיא בעפעלקערונגען פון שטעדט זיינען געווארען קלענער, איז דיא אידישע לאגע נאטיר־

ליך געוואָרען וואָס וויטער ערגער. עס איז אַלץ געוואָרען שווע־
רער פאַר אידען צו ווערען גרויס אָדער צו מאַכען אַ קאַריערע
צווישען קריסטען, בעזאָנדערס וויל דיא גייסטליכע, הויפטזעכ־
ליך דיא יעזואיטען, האָבען בעהערשט דעם גייסטיגען לעבען פון
דיא קלאַסען, אונטער וועלכע אַ איד האָט זיך געקענט ארויפ־
אַרבייטען. עס איז פאַר דעם אידען דאַן נור געבליעבען צו זוכען
כבוד אָדער אויסצייכנונג אין זיין אייגענעם געמיינדע־לעבען,
צו ווערען אַ פיהרער אָדער אַ פאָרשטעהער פון זיין קהלה.

דער מעכטיגסטער און זעהר אָפט אויך דער רייכסטער
מאַן אין דער קהלה איז דאַן געווען דער רב. דיא גרעסטע רבנים
און דיא גרעסטע ראשי הקהל זיינען געווען דיא פערטרעטער אין
דעם „ועד ארבע ארצות“, אַ כאָרט אידישער קאָנגרעס, וועלכע־
האָט געפיהרט דיא אַנגעלעגענהייטען פון אַלע אידישע געמיינדען
אין פוילען. דער איינציגער וועג צו קומען צו דיא רבנות אָדער
אַפילו צו אַנדערע הויכע עמטער אין קהל אָדער אין דיא „ועדים“
איז געווען צו זיין אַ גרויסער למדן, וויל ניט נור שאלות פון
טרפה און כשר, זאָנדערן אויך פראַקטישע פראַגען און משפטים
זיינען ענטשיעדען געוואָרען נאָך דיא דינים פון שלחן ערוך און
זיינע מפרשים. דאַמאָלס איז פאַר אַ אידישען אינגעל טאַקי ניט
געווען קיין בעסערער תכלית, וויא צו ווערען אַ גרויסער למדן
און פון יענע צייטען שטאַמט עס, וואָס יעדער פאָטער און יעדע
מוטער האָט געוואָלט דעם זוהן מאַכען פאַר אַ רב אָדער פאַר אַ
גדול בתורה. דאָס איז געווען דיא העכסטע שטופע פון מאַכט
און עהרע, וואָס אַ איד האָט דאַן געקענט ערריכען.

אָבער דיא אידישע הערשאַפט איז געבראָכען געוואָרען
נאָך שנעלער וויא דיא פוילישע. ווען עס איז געקומען דיא „זאַק־
סען־צייט“, דאָס הייסט דיא צייט פון דיא לעצטע קעניגע פון
פוילען, האָט מען אָנגעפאַנגען צו פיהלען, אַז דאָס לאַנד געהט
אונטער און מען האָט זיך גענומען איינצופיהרען פערשיעדענע
רעפאָרמען, אָדער ענדערונגען און פערבעסערונגען. מען האָט ביי
דיא פריצים צוגענומען אַ גאַנץ קליינינקען טהייל פון זייער
הערשאַפט און ביי דיא אידען כמעט גאָר אין גאַנצען. דער „ועד
ארבע ארצות“ איז אונטערדריקט געוואָרען פון לעצטען קעניג

פון פוילען, סטאַניסלאַוו פּאָניאַטאָווסקי אין אָנפאַנג פון זיין רעגיערונג (אין 1764). דיא אידען פון ליטאַ און פוילען האָבען דאַדורך פערלאָרען דיא סאָרט סענטראַל־רעגיערונג, וואָס האָט איבער זיי געהערשט, מאַנכעסמאָל ציעמליך שטרענג, אונגעפעהר צוויי הונדערט יאָהר. יעדע געמיינדע איז געוואָרען מעהר פריי צו טהאָן, וואָס איהר געפעלט און אזוי וויא דיא גרויסע מאַכט פון „ועד“ איז אָפּגעשטאָרבען, האָבען זיך איינצעלנע פערזאָנען אָנגעפאַנגען מעהר אַרויסצוזעהן און צו האָבען אַ גרעסערע בעדייטונג.

2.

דאָס חסידות און דער גאון.

מען מוז דיעזע פעריאָדע און דיא ענדערונגען אין אידישען געמיינדע לעבען, וואָס זיינען דאַן פאָרגעקומען, גוט פערשטעהן, צו קענען בעגרייפען דעם גרויסען איינפלוס, וואָס דער ווילנער גאון האָט געהאַט אויף דיא אידען פון דער ליטא אין זיין צייט און פאַר וואָס זיין אנדענקען איז פערהייליגט געוואָרען אונטער דיא פרומע קלאַסען ביז היינטיגען טאָג.

ווען מען שרייבט דיא ביאָגראַפיע פון אַ גרויסען מאַן, פאַלט מען זעהר אָפט אַריין אין דעם טעות צו מיינען, אַז ער איז פון אָנפאַנג אָן געווען אַזוי גרויס, וויא ער איז געוואָרען צום סוף פון זיין קאַריערע, און דער טעות פיהרט אָפט צו נאַרישע געשיכטען וועגען יענעם'ס גרויסקייט אַלס קינד אָדער וועגען נסים וואָס האָבען געטראָפען מיט זיינע עלטערן נאָך איידער ער איז געבאָרען געוואָרען. אין אמת אָבער עררייכט דער גרויסער מאַן זעלטען דיא העכסטע שטופע פון זיין גרויסקייט ביז ער קומט אין מיטעלע יאָהרען אָדער אויף דער עלטער. עס נעהמט צעהנדליגע יאָהרען זיך אַרויפצואַרבייטען און צו ווערען אַנערקענט. דיא געלעגענהייטען מוזען קומען, און דיא גרויסע פון עלטערן דור מוזען אויסשטאַרבען איידער איינער ווערט אָנגענומען אַלס דער גרעסטער אין זיין ספעציאַליטעט. דאָס פאַסירט אַם מייסטען ערשט, ווען ער האָט שוין גרויע האָר. עס איז ניט איבערטריעבען צו זאָגען, דאָס פון ניינציג פּראָצענט פון דיא גרויסע מענשען פון דער וועלט וואָלט גאָר נישט געבליעבען, ווען מען זאָל אַראָפּשניידען דיא לעצטע צוואַנציג יאָהר פון זייער לעבען. דיא געשיכטע פון זייערע אינגערע יאָהרען איז נור דערפאַר אינטערעסאַנט, ווייל עס ווייזט דיא ענטוויקלונג פון אַ גרויסען גייסט איידער ער ווערט צייטיג, און דיא פעהיגקייטען וואָס עס איז נייטיג צו האָבען מען זאָל זיך פאַסען צו פערנעהמען אַ וויכטיגען פּלאַץ, ווען עס מאַכט זיך דיא געלעגענהייט צו ערפיללען אַ גרויסע פליכט אָדער אויסצופיהרען אַ וויכטיגע אויפגאַבע.

„דיא זאַקסען־צייט האָט געמאַכט דאָס חסידות“ האָט ערקלעהרט אַ פעהיגער שרייבער *), און מען קען זאָגען, אַז ביז אַ געוויסען גראַד האָט דאָס חסידות געמאַכט דעם גאון. ווען ר׳ ישראל בעל שם טוב איז געשטאָרבען אין 1760**) האָט ער נ׳ט געהאַט דעם קלענסטען בעגריף, אַז עס וועט באַלד אין זיין נאָמען געגרינדעט ווערען אַ נייע סעקטע. ווען דער „ועד“ וואָלט נים בטל געוואָרען מיט פיער יאָהר שפּעטער, וואָלט ר׳ בער מעזריטשער, דער נאָכפאָלגער פון בעל שם, אויף קיין פאַל ניט געקענט אָנפאַנגען צו פיהרען זיין ראָלע אַלס „גוטער איד“ און געווינען איינפלוס און הערשאַפט אויף צעהנדליגע טויזענד פרומע אידען אין פוילען.

אַ קערפּערשאַפט מיט דיא אויטאָריטעט און דיא מאַכט פון „ועד ארבע ארצות“ וואָלט דיא גאַנצע זאַך אונטערדריקט, און געגען איהר האָבען איינצעלנע פּערזאָנען גאָר נישט געקענט אויספיהרען. אָבער איצטער איז ניט געוועז קיין הינדערנים אין וועג פון דיא ענטהוזיאַסטען צו פערשפּרייטען זייער לעהרע. דיא פּיאָנירען פון חסידות, דיא צעהנדליגע תלמידים פון ר׳ בער, אונטער וועלכע עס האָבען זיך געפונען גרויסע גאונים אין לערנען וויא ר׳ פנחס הורוויץ (דער פערפאַסער פון „הפלאה“, געשטאָרבען אַלס רב אין פראַנקפורט אַם מאַין אין 1812), אַזעלכע בעריהמטע צדיקים וויא דער „ספּאָלער זיידע“ און ר׳ פנחס קאָריצער און אַזעלכע פייערדיגע רעדנער וויא דער „מוכיח“ (ר׳ אהרן פון קארלין, געשטאָרבען 1771) און דער קאָזניצער מגיד, האָבען געוואונען נייע אנהענגער דורך זייער ענטהוזיאַזם און אויפריכטיגקייט. יעדע געמיינדע האָט איצטער געקענט זאָרגען נור פיר זיך, און עס איז געוועזן זעהר שווער פאַר אידען פון פערשיעדענע שטעדט זיך צוזאַמען־צו־ריידען, בעזאָנדערס

*) וויסבערג, „דיא נײ־העברעאישע אויפקלערונגס־ליטעראַטור אין גאַליציען“, לייפציג און וויען, 1898.

**) זעה דיא לעבענס־בעשרייבונג פון „בעל שם טוב“, ארויסגעגעבען פון דיא אינטערנאַציאָנאַלע לייברערי פּובל. קאָמפּ.

נאָכדעם וויא דיא אונוויסענדע מאַסען אידען אין פּאָדאָליען, וואָהלין, הויך־פּוילען און גאַליציען האָבען זיך כמעט אין גאַנצען אָנגעשלאָסען אָן דיא חסידים, און עס האָבען אויך ניט געפעהלט לומדים און רייכע בעלי בתים, וועלכע זאָלען מיט זיי סימפּאַטיזירען.

דער ערשטער חרם געגען חסידות וואָס איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין 1772, האָט זיי געהאָלפען נאָך שטאַרקער צו ווערן, ניט קוקענדיג דאַרויף וואָס פיעלע אבערגלויבישע מענשען האָבען געמיינט, אז דער חרם איז געווען דיא אורזאַכע פון דעם טויט פון ר' בער מעזריטשער, וועלכער איז געשטאָרבען יענעם יאָהר. עס איז איין אַלטער און אייביגער כלל, אז אַ פּאַרטיי אָדער אַ סעקטע וועלכע האָט ערנסטע אנהענגער קען ניט אונטערדריקט ווערען דורך פערפאָלגונגען.

דיא אידען פון דער ליטא וועלכע זיינען דאַמאָלס אויך שוין געווען מעהר געלערנט אין אידישע זאַכען וויא דיא אידען פון אַנדערע טהיילען פּוילען און רוסלאַנד, און זיינען געוועהנליך פון דער נאַטור מעהר שאַרפזיניג, מעהר קאַלטבלוטיג און ווענינער ענטהוזיאַסטיש, האָבען זיך פון אָנפאַנג אָן ניט אָנגעכאַפּט שטאַרק אָן חסידות. דער גאַנצער שטראָם פון חסידות איז געווען אַ סאָרט פּראָטעסט געגען דעם אידישען גייסט וואָס האָט ערדרייכט זיין העכסטען פּונקט פון ענטוויקלונג אין דער ליטא, געגען דיא טרוקענקייט פון דיא פּלפּולים, געגען פּינקטליכקייט אין דינים און מנהגים און געגען דיא סאָרט פרומקייט אָהן בעגייסטערונג און אָהן געפיהל וואָס איז ענטוויקעלט געוואָרען דורך דיא פאַלשטענדיגע אָבגעשלאָסענקייט פון דיא אידען אין זיעבצעהנטען און אכצעהנטען יאָהרהונדערט. דיא ליטווישע אידען זיינען דערפאַר אי פון דער נאַטור און אי דורך דיא אומשטענדע פון זייער ערציהונג געווען דיא פּאַסענדסטע לייטע אָנצופאַנגען דעם קאַמפּף געגען דיא חסידים, און ווילנא, דיא ירושלים פון ליטא, וועלכע איז שוין דאַן אויך געווען אַ מיטעלפּונקט פון לומדות און פון עטוואָס ליבעראַלע אידעען, איז געווען דער ריכטיגער פּלאַץ פאַר דעם הויפּטקוואַרטיער, פון וואַנען אזא מלחמה זאָל געפיהרט ווערען.

עס איז אָבער געווען נאָך אַ ספּעציעלע אורזאַכע, פאַר וואָס דיא הויפּטפיגור פון דיא מתנגדישע זייט אין יענעם קאַמפּף זאָל זיך גראַדע דאָרטען ענטוויקלען. דיעזע אורזאַכע איז געווען דיא מחלוקה, וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען אין ווילנא אין יאָהר 1778 און איז בעקאַנט אַלס „דעם רב׳ס קריעג“.

דיא פּוילישע רעגיערונג האָט מבטל געווען נור דעם „ועד“ אָדער דיא אויבערהערשאַפט פון קאָנגרעס פון רבנים און מנהיגים אָדער פיהרערס איבער אַלע אידישע געמיינדען צוזאַמען. דיא מאַכט פון דער קהלה פון יעדער שטאָדט בעזונדער איז געבליעבען וויא פריהער. אָבער אַלעס האָט זיך געהאַלטען אין אויפלעזען און צושמעלצען אין יענע צייטען, און עס איז געווען נאַטירליך, אַז דיא אָרגאַניזאַציאָן פון קהל אַליין זאָל אויך ניט זיין אַזוי שטאַרק וויא פריהער. דיא איינצעלהייטען פון דעם רב׳ס קריעג און וויא אַזוי ער איז ענטשטאַנדען, האָבען וועניג שייכות מיט דער לעבענסבעשרייבונג פון גאון, אָבער דער פּרינציפּ וועגען וואָס עס האָט זיך געהאַנדעלט, האָט געהאַט אַ וויכטיגע בעדייטונג פאַר דיא גאַנצע עפּאָכע.

עס איז געווען אַ קאַמפּף צווישען דעם רב און דיא רייכע בעלי בתים פון שטאָדט איבער דער פראַגע, אויב דיא „גייסטליכע“ אָדער דיא „וועלטליכע“ מאַכט זאָל האָבען דיא דעה אין אַנגעלעגענהייטען פון קהל. דער קאַמפּף איז געפיהרט געוואָרען מיט גרויס ביטערנים, און עס האָבען ניט געפעהלט קיין מסירות און בלבולים, דורך וועלכע פיעלע פאַמיליען זיינען פעראונגליקט געוואָרען. פיעלע קריסטען האָבען זעהר גוט פערשטאַנען דיא נאַטור פון דיא שטרייטיגקייטען און האָבען זיך ביז אַ געוויסען גראַד אויך אין איהר בעטהייליגט. עס איז העכסט אינטערעסאַנט צו וויסען, אַז פירשט ראַדזיוויל, דער „וואָיעוואָד“ אָדער פערטרעטער פון דער קעניגליכע רעגיערונג אין ווילנא, האָט געהאַלטען מיט קהל, אין דער צייט וואָס דער בישאָף מאַסאַלסקי האָט געהאַלטען מיט דעם רב. דער סוף פון קריעג איז געווען, אַז קהל האָט מנצח געווען דיא רבנות, און ווילנא האָט קיין רב ביז היינטיגען טאָג. אָבער דיא מאַכט פון קהל איז אויך אָפּגעשוואַכט געוואָרען דורך דיא גרויסע מינאָריטעט וועלכע האָט געהאַלטען

מיט'ן רב, און דיא סארט אנארכיע וואס האט געהערשט אין דיא געמיינדע אנגעלעגענהייטען פון ווילנא זייט 1778, האט געמאכט אז מען האט דארטען אויפגעהערט צו רעספעקטירען דיא אויטא־ריטעטען, וועלכע פלעגען זאנסט הערשען דורך דיא קראפט פון זייער אמט. דאס איז געווען דיא ריכטיגע צייט ווען א פריוואט מאן האט געקענט געווינען איינפלוס און אנערקענונג.

דיא אידען אין ווילנא האבען ניט געהאט קיין אנערקענטען רב און קיין אנערקענטען קהל אדער „פרנסים". עס האט זיי גע־פעהלט א גייסטיגער פיהרער, צו וועמען זיך צו ווענדען אין צייט פון ספק און פון שוועריגקייט. זיי האבען דארום אויף א נאטירלי־כען וועג, זיך גאר ניט צוזאמענריידענדיג, אנגעהויבען צו פער־לאזען זיך אויף דעם גרעסטען למדן און דעם גרעסטען צדיק פון שטאדט, אויף א הויך־געאכטעטען מאן, וועלכער איז ניט געווען קיין רב און ניט קיין קהל'ס־מאן אדער פרנס — אויף ר' אליהו בן שלמה זלמן פון ווילנא. און אזוי וויא גאנץ ליטא האט געקוקט אויף ווילנא, איז דיעזער ר' אליהו אין א קורצע צייט אנערקענט געווארען פאר דעם פארשטעהער פון דיא אידען פון ליטא.

3.

דעם גאון'ס יונגע יאָהרען.

דער ווילנער גאון איז געבאָרען געוואָרן אין ווילנא דעם ערשטען טאָג פסח אין יאָהר 1720 (ת"פ). זיין פאָטער איז געוועזען ר' שלמה זלמן, א איד א גרויכער למדן און א יחסן, איין אור־אייניקעל פון ר' משה קרעמער, וועלכער איז געוועזען רב פון ווילנא אין דיא צווייטע העלפט פון 17טען יאָהרהונדערט און איז געשטאָרבען אין יאָהר 1688. דורך זיין הייראטה איז ר' שלמה זלמן געוועזען פערבונדען מיט דיא פאַמיליע פון ר' משה רבקש פון ווילנא, דער מחבר פון „באר הגולה" אויף שלחן ערוך, וועלכער איז אנטלאָפען פון ווילנא נאָך אמסטערדאַם אין דער צייט פון דעם איבערפאַל פון דיא קאזאקען אין 1655. דיעזער ר' משה רבקש האָט איבערגעלאָזען א „קרן קיימת" א געוויסע סומע געלד, מיט וועלכע מען זאָל אונטערשטיצען אָרעמע אידען, וועלכע לערנען תורה און האָבען קיין אַנדער בעשעפטיגונג. אזוי וויא דיעזע בעדינגונגען האָבען זיך גוט געפּאַסט אויף ר' שלמה זלמן, און ער איז נאָך דערצו געוועזען א מיטגליעד פון דער פאַמיליע פון ר' משה רבקש, האָט ער דיעזע אונטערשטיצונג געקראָגען און האָט געלעבט אין אָרעמקייט. אַלעס וואָס מען וויים פון דעם גאון'ס מוטער איז, דאָס זיא האָט געהייסען טריינע און האָט געשטאַמט פון סעלץ, נעבען בריסק, און דאָס זיא האָט געלעבט וואַהרשיינליך איבער נייַנציג יאָהר (זיין פאָטער איז געשטאָרבען אין 1758).

אליהו איז געוועזען דער בכור פון זיינע עלטערן און האָט געוויעזען זעלטענע גייסטיגע פעהיגקייטען פון קינדהייט אָן. עס ווערט אויך דערמאָנט דאָס ער איז געוועזען איין זעהר שיינעס געזונדעס קינד, וועלכעס איז אין יענע צייטען אונטער אידען אין דער ליטא געוועזען כמעט אַזאַ זעלטענהייט וויא א גאונישער קאָפּ. ווען מען בערעכענט, דאָס דער גאון האָט דעם ערשטען מהייל פון זיין לעבען געלעבט אין גרויס אָרעמקייט, דאָס ער האָט שטענדיג געלערנט פון צוואַנציג ביז צוויי און צוואַנציג שטונדען

אין מעת לעת און האט דאך געלעבט לייגנער וויא 77 יאהר, קען מען אליין קומען צו דער איבערצייגונג, דאס זיין גרויסער גייסט האט געמוזט וואוינען אין זעהר א שטארקען קערפער.

צו זיעבען יאהר האט ער געזאגט פאר א גרויסען עולם אין ווילנער שול א „פלפול" אדער לומדות'ע דרשה וואס זיין פאטער האט איהם אויסגעלערנט. אזא פעהיגקייט האט נאטיר־ליך צוגעצויגען דיא אויפמערקזאמקייט פון דיא פארשטעהער פון שטאדט, און דער דאמאלדיגער רב פון ווילנא, ר' יהושע העשל (איין אייניקעל פון דעם בעריהמטען ר' העשל פון קראקוי) האט געלאזט צו זיך ברייגגען דעם וואונדערבארען אינגעל און האט איהם פערהערט צו זעהן, אויב ער האט ווירקליך פערשטא־נען, וואס ער האט געזאגט. דער רב איז איבערראשט געווארען פון דיא קלארקייט פון דעם יונגען אליהו'ס פערשטאנד און פון דיא שארפע און ריכטיגע אנטווארטען, וואס ער האט פון איהם געקריעגען. מיט א יאהר שפעטער האט ר' אברהם קאצענעלענ־בויגען, דער רב פון בריסק, אויף א בעזוך אין ווילנא, געהערט פון דעם זעלטען געראטענעם אינגעל און האט ביי דעם פאטער גע'פועל'ט איהם מיטצונעהמען אין קיידאן, וואו ר' אברהם'ס ברודער, ר' דוד, איז דאן געוועזען דער רב. דארטען האט אליהו א קורצע צייט געלערנט ביי דעם מחבר פון „פני משה" און וויא ווייט מען וויים, האט ער זייט דאן ניט געהאט קיין אנדער רבי'ן. זיין שארפזין און זיין זעלטענער זכרון האבען איהם ערמעגליכט גאנץ יונג אנצופאנגען צו לערנען אליין. עס איז נור בעוואוסט, דאס א געוויסער ר' ליב, וועלכער איז שפעטער געווארען רב אין טשעבענאוויץ און א ר' חיים, וועלכער איז שפעטער געוועזען א מגיד אין ווילנא, זיינען געוועזען זיינע חברים.

אין יענע צייטען פלעגט מען ביי אידען הייראטהען זעהר יונג, און עס איז געווען נאטירליך, דאס עס זאל זיך באלד גע־פינען א שידוך פאר אזא בעריהמטען „עלוי". עס איז ניט בע־קאנט, וויא אלט דער גאון איז געוועזען צו דער חתונה, אבער עס איז זעהר מעגליך אז ער איז געווארען א חתן טאקי אין דעם יאהר וואס ער איז אלט אכט יעהריגער אינגעל אנגעקומען אין קיידאן. זיין שווער איז געווען א קיידאנער נגיד מיט דעם נאמען

ר' יהודא ליב, פון וועמען מען ווייס ווייטער גאר נישט. אזוי וויא עס איז אבער בעוואוסט, דאס דער גאון האט אלס יונגער פערהייראטהער מאן געלעבט אין ווילנא אין גרויס דחקות, מוז מען אננעהמען דאס זיין שוויגער־פאטער איז פריה געשטאר־בען אדער ער איז „ארונטער פון מעמד" און איז געווארען ארעם, וויא עס פלעגט אימער טרעפען מיט פארצייטיגע נגידים, וועלכע האבען געפיהרט זייערע געשעפטען אין גרויס אונארדנונג און קיינמאל ניט געוואוסט פון רעכנונג אדער מעטהאדע אין גע־שעפט.

אלעס וואס מען ווייס פון דעם גאון'ס לעבען אין דיא נעקסטע 25 יאהר, איז, דאס ער איז אין דער צייט, ווען ער איז אלט געווען א יאהר צוואנציג, אוועק „אפריכטען גלות", דאס הייסט פאהרען אויף רייזען. מען דערצעהלט פיעלע וואונדער־בארע מעשיות פון דיזע רייזע און מען זאגט אויך אויף איהם, אזוי וויא מען האט געזאגט כמעט אויף יעדען בעריהמטען צדיק פון אלע צייטען, אז ער האט זיך געקליעבען צו פאהרען נאך ארץ ישראל. אבער דיא איינצעלנע פאקטען פון זיין רייזע, וועל־כע זיינען בעוואוסט אלס זיכער איז, דאס ער איז געווען „אין פוילען, ליסא און בערלין" און דאס ער איז צוריקגעקומען, ווען ער איז געווען אונגעפעהר 25 יאהר אלט.

ער איז שוין דאן ניט מעהר געווען קיין וואונדער־קינד, זאנדערן א איד א גרויסער למדן און א פרומער אין א שטאדט וואו עס זיינען געווען פיעלע גרויסע לומדים און פיעלע צדיקים. עס איז דארום קיין וואונדער, דאס מען האט איהם דאמאלס נאך ניט בעטראכטעט אלס איין אויסנאהמס־מענש, וועלכער דארף בעהאנדעלט ווערען אנדערס וויא אנדערע. דיא פאר־שטעהער פון שטאדט האבען געשיקט עטליכע בעלי בתים איהם נאך אמאל פערהערען אין לומדות און ערשט ווען זיי זיינען איבערצייגט געווארען, אז ער איז איין אמת'ער גדול, האט מען בעשטימט איהם צו געבען א געוויסע „קצבה", דאס הייסט א קליינע סומע יעדע וואך, ער זאל האבען פון וואנען צו לעבען און זאל קענען זיצען און לערנען.

עס ווערט דערצעהלט, אז דער שמש, וועלכער האט איהם

געדארפט ברייננגען דיא „קצבה", האט דאס געלד אנגעפאנגען אראפצולאזען צו זיך און דאס דער גאון און זיין פאמיליע האבען דורך דיעזע רויבעריי געליטען הונגער. אבער ער האט ניט דערצעהלט. ער האט געוואוסט אז ווען דיא זאך זאל ענטדעקט ווערן, וועט דער שמש — אויך אן ארעמער איד — פערליערען זיין שטעלע און בלייבען אהן ברויט, און ער האט דארום ליעבער געליטען און געשוויעגען, ביז דער שמש איז קראנק געווארען און האט אויפ'ן טוידטען־בעט זיך מודה געווען אין דיא גנבה. דיעזע עדעלמוטהיגקייט פון ר' אליהו, וועלכער האט ליעבער געליטען הונגער איידער צו פער'מסר'ן איין אונעהרליכען בעאמטען פון קהל, גיט א גוטען בעגריעף פון זיין כאראקטער און האט אויך געוויס דאן געהאלפען אויף איהם ארויפצוציהען דיא אויפמערקזאמקייט פון דער ווילנער געמיינדע.

א צווייטער אינטערעסאנטער פאקט פון דיזען סארט איז, דאס דער גאון וועלכער איז געווען א בכור, איז ניט צופריעדען געווען מיט דעם „פדיון הבן" וואס זיין פאטער האט געמאכט א חודש נאך זיין געבורט, און האט זיך אלס ערוואקסענער מענש אליין נאך אמאל אויסגעלייזט ביי איין אנדער כהן. עס ווערען אויף דעם אנגעגעבען פערשיעדענע אורזאכען, וועלכע האבען צו טהאן מיט דינים; אבער דיא ריכטיגע אורזאכע איז וואהרשיינליך די, וועלכע ווערט אנגעגעבען פון זיין לעצטען ביאגראפער *). דער גאון, אלס עהרליכער אויפריכטיגער מענש, איז איינפאך ניט צופריעדען געוועזן, וואס זיין פאטער האט איהם אויסגעלייזט „כמנהג העולם" (וויא עס איז דיא פיהרונג פון דער וועלט), דאס הייסט, אז מען גיט דעם כהן דאס געלד אויף א ווייל, און דערנאך שיינקט ער עס אוועק צוריק, און ביידע וויסען פאראויס, אז ער וועט דאס געלד צוריק אוועקגעבען. דער גאון האט פערלאנגט, אז דיא אויסלייזונג זאל זיין א ריכטיגע, וויא דיא תורה פאדערט, און ער האט דארום אליין זיך אויסגעלייזט נאך אמאל דורך דעם, וואס ער האט דעם כהן טאקי אוועקגעגעבען דאס געלד אויף איין אמת און עס ניט מעהר צוריק אפגענומען.

---

*) יצקן, „רבנו אליהו מווילנא", ווארשוי, 1900.

4.

זיינע מיטעלע יאהרען און דער בריעף פון ר' יונתן אייבשיץ.

אין יענע צייטען האבען די מייסטע אידישע גדולים זיך בעשעפטיגט מיט שטודירען די געהיימע פאנטאסטישע „וועלטאנשאפט“ אדער פילאזאפיע, וועלכע איז בעקאנט אלס ק ב ל ה. די בעלי קבלה ווערען איינגעטהיילט אין צוויי טהיילען, די וועלכע לערנען „קבלה עיונית“ אדער טהעארעטישע קבלה, און די וועלכע מאכען פון איהר געברויך אלס „קבלה מעשית“ אדער פראקטישע קבלה. די קבלה אלס טהעאריע זוכט צו ערקלעהרען די שייכות פון דער וועלט צו גאט און וויא אזוי די כחות און איינענשאפטען פון גאט ווייזען זיך ארויס אין דער נאטור. די פראקטישע קבלה איז א סיסטעם, וויא אזוי דיעזע סודות זאלען אנגעווענדעט ווערען צו בעווייזען פערשיעדענע וואונדער, בעזאנדערס צו פערטרייבען שדים און רוחות און צו היילען פערשיעדענע מינים קראנקהייטען דורך סגולות און קמיעות. דער ווילנער גאון האט זיך, וויא ווייט מען וויים, קיינמאל ניט בעשעפטיגט מיט פראקטישע קבלה, און די מעשה, אז ער האט בעשאפען א „גולם“, איז וואהרשיינליך אויסגעקלעהרט געווארען ערשט נאך זיין טויט, ווען די איינבילדונג פון פאלק האט איהם אנגעפאנגען אנצוהייגען אלערליי וואונדערגעשיכטען, וואס מען פלעגט פריהער דערציילען וועגען אנדערע גרויסע מענער. אבער ער האט זיך שטארק בעשעפטיגט מיט שטודירען דעם „זוהר“ און אנדערע ספרי קבלה, און זיין קלאהרער, קריטישער גייסט האט בענומען די טהעאריע פון דיעזען סארט רעליגיאנס־פילאזאפיע בעסער און גרינדליכער, וויא פיעלע אנדערע, וועלכע האבען זיך מיט איהר בעשעפטיגט.

קבלה איז א געהיימע לעהרע, דאס הייסט מען האט איהר קיינמאל ניט געלערנט אין ישיבות אדער אין דער עפענטליכקייט, זאנדערן יעדער פאר זיך אדער איינער פון אנדערן אונטער פיער

אויגען. פראגען פון קבלה האבען ניט אינטערעסירט דיא אידי־ שע מאסען אויסער און וויא וויט זיי האבען געהאט א בעציהונג אויף דיא אמונה און דיא קראפט פון קמיעות. נור אין מיטען פון אכצעהנטען יאהרהונדערט איז דיא אידישע וועלט אויפגע־ קאכט געווארען דורך א מחלוקה וועגען קבלה און קמיעות, אין וועלכע דיא מייסטע רבנים און געמיינדען פון דייטשלאנד, פוילען און דיא ארומיגע לענדער האבען זיך בעטהייליגט. דאס איז גע־ ווען דער קאמפף צווישען ר׳ יונתן אייבשיץ אדער ר׳ יונתן פרעגער, וועלכער איז געווען אנערקענט אלס דער גרעסטער למדן אדער תלמודיסט פון יענער צייט, און זיין געגנער ר׳ יעקב עמדן, וועלכער האט איהם בעשולדיגט, אז ער גלויבט אין דעם פאלשען משיח, שבתי צבי, וואס האט מיט הונדערט יאהר פריהער גע־ שפיעלט זיין ראליע אלס ערלייזער פון אידען און איז צום סוף געווארען א מחמדנער*).

ר׳ יעקב עמדען האט געפונען אין קמיעות, וועלכע ר׳ יונתן האט ארויסגעגעבען, בוכשטאבען וואס האבען זיך געלאזט ער־ קלערען אלס רמזים אדער אנדייטונגען אויף שבתי צבי, און דיא שטרייטיגקייטען האבען געמאכט אזוי פיעל אויפזעהן, אז דער קעניג פון דענעמארק האט זיך אין איהר אריינגעמישט צו מאכען שלום אין דער געמיינדע פון אלטאנא, וועלכע איז געווען אונטער זיין הערשאפט. ר׳ יונתן האט געזוכט צו בעווייזען, אז עס איז אין זיינע קמיעות ניטא קיין אפיקורסות און ער האט געזוכט דיא צושטימונג פון יעדען „מקובל" אדער ספעציאליסט אין קבלה, וועמענס נאמען ער האט נור געקענט ערפאהרען. דער גאון איז אויף זיינע רייזען אין דייטשלאנד בעקאנט געווארען מיט אנדערע וועלכע האבען זיך בעשעפטיגט מיט קבלה און אזוי האט זיך ר׳ יונתן פון איהם דערוואוסט און האט איהם געשריע־ בען א בריעף, בעטענדיג א בעשטעטיגונג און א רעכטפערטי־ גונג. אין 1755 איז ערשיענען ר׳ יונתן׳ס פערטהיידיגונגס־שריפט „לוחות העדות" א זאמלונג פון צושריפטען פון אלערליי רבנים

---

*) זעה דיא לעבענסבעשרייבונג פון שבתי צבי, ארויסגעגעבען פון דער אינט. לייברערי פובלישינג קאמפאניע.

און גדולים און מקובלים, וועלכע האבען ערקלערט ר׳ יונתן אלס גערעכט. אונטער דיעזע בריעף געפינט זיך אויך דער איינער פון ר׳ אליהו מווילנא, וועלכער איז דאן געוועזן 35 יאהר אלט, און דיזעס איז דאס ערשטע מאהל וואס ער איז דערמאנט אין א פרעמדען ספר. דיא גרויסע שבחים וואס ר׳ יונתן שרייבט אויף זיין יונגען פערטהיידיגער און דער פאקט, דאס דער גרויסער רב פון אלטאנא־האמבורג־וואנזבעק האט געפאדערט א פערטהיידיגונג פון אזא ווייטען פלאץ, וויא ווילנא, האט פיעל פערגרעסערט דעם נאמען פון ר׳ אליהו און ער איז זייט דאן אנערקענט געוואָרען אלס א בעריהמטער מענש.

אויסער דיעזען צופאל, וועלכער שטעלט איהם פלוצלונג פאר אלס א בעריהמטער גדול אין ווייטע לענדער, אבגלייך ווען ער איז צוריק געקומען פון דיא רייזע, וועלכע האט איהם פערשאפט דיא בעריהמטקייט, האט מען איהם אין ווילנא פערהערט צו ענטשיידען, אויב ער פערדיענט אונטערשטיצונג, — ווייס מען וועניג פון זיינע מיטעלע יאהרען וויא פון זיין יוגענד. מען קען זיך פארשטעלען אז נאכדעם וויא ר׳ יונתן אייבשיץ האט בעשטעטיגט זיין גרויסקייט, איז זיין לאגע וואהרשיינליך פערבעסערט געווארען און דאס ער האט פערבראכט זיין צייט אין לערנען און פרומקייט. זיין פלייסיגקייט אין לערנען איז געווען כמעט איבערנאטירליך. ער האט זעלטען געשלאפען מעהר ווי צוויי שטונדען א נאכט. זיין שארפער גייסט און זיין זעלטענער זכרון האבען איהם געדיענט אלעם צו בעגרייפען און אלעם צו געדיינקען, ער האט אזוי דורך דיא פיעלע יאהרען וואס ער האט געלערנט אהן אויפהער עררייכט דיא שטופע פון דיא גרעסטע רבנישע קענטנים אונטער דיא אידען פון זיין צייט. אויסער לומדות און קבלה האט ער אויך געלערנט מאטהעמאטיק און געהאט אן אלגעמיינעם בעגריעף פון דיא וועלטליכע וויסענשאפטען, וויא מען האט זיי געקענט קריגען פון אידישע ספרים אין זיין צייט. ער האט ערמוטהיגט ר׳ ברוך שקלאווער (דעם איבערזעצער פון אייקלידעס מאטהעמאטישע ווערק אויף לשון קודש) צו איבערזעצען אויך אנדערע ווערקע איבער וויסענשאפטליכע געגענשטענדע. דער חשק צו לערנען און צו וויסען, וועלכער הערשט אונטער ליטווי־

שע אידען פיליײכט מעהר וויא ביי אַלע אַנדערע, האט זיך אין איהם אויסגעדריקט אַם שטאַרקסטען, און אַבגלייך מיר געפינען איהם שפּעטער אַלס א ביטערען געגנער פון השכלה אדער אייראָ־פּעאישע בילדונג אונטער אידען, ווייל ער האט מורא געהאַט — און פון זיין שטאַנדפּונקט איז ער געווען גערעכט — אַז דאס וועט שאַדען זייער אידישקייט, איז ער געווען דער פריינד פון וויסען און קענטניס אַזוי ווייט, וויא זיי האבען קיין שלעכטען איינפלוס אויף דער אמונה און האט געוואָלט אַז אידען זאָלען אַלעס וויסען וויא עס פּאַסט פאר איין „עם חכם ונבון".

דער גרעסטער למדן אונטער אידען אין דער ליטא אין יענער צייט איז געווען ר' אריה ליב בר' אשר, וועלכער איז בע־קאַנט דורך דעם נאָמען פון זיין בעריהמטען ספר „שאגת אריה", און מען דערצעהלט, אַז ער איז דער מאַן, וועלכער האט דער ערשטער בעצייכענט ר' אליהו פון ווילנא מיט דעם טיטעל „גאון" דער „שאגת אריה" האט געהאַט זעהר א שטירמישע קאַריערע און איז געצוואונגען געווען צו פערלאָזען מינסק (וואו ער איז געווען א רב) און גאַנץ פּוילען אין 1765, ווען ער איז שוין געווען א מאַן פון 70 יאהר. ער איז דאַן געווען א קורצע צייט אין ווילנא און הערענדיג פון ר' אליהו'ס גרויסקייט, איז ער אריין צו איהם און האט איהם געפרעגט א זעהר שווערע קשיא. ר' אליהו האט איהם גלייך אויפן אָרט דיא קשיא אַזוי ריכטיג פערענטפערט, אַז ר' ליב האט ארויסגעהענדיג געזאָגט: „ער איז איין אמת'ער גאון" און דער נאָמען גאָון איז איהם פערבליעבען זייט דאַמאָלס ביז אויף היינטיגען טאָג.

5.

אָנפאַנג פון קאַמפף געגען חסידות און דעם רב'ם קריעג.

עס איז שוין אויבען דערמאָנט געוואָרען, אַז דאס חסידות האט זיך אנגעפאנגען צו פערשפרייטען אונטער דיא אידען פון פוילען נאכדעם וויא דער „ועד ארבע ארצות" אדער דיא הערשאַפט פון דיא פעראייניגטע אידישע געמיינדען איז בטל געוואָרען אין 1764. אין פערלויף פון אכט יאהר איז דיא בעוועגונג געוואָרען אזוי גרויס, דאס דיא פיהרערס פון אידישקייט פון יענער צייט האָבען איהר אָנגעפאנגען צו בעקעמפפען. דער אנגריף איז געמאכט געוואָרען אין דעם פונקט, וואו דיא חסידים זיינען געוועזען שוואכער וויא אומעדום, דאס הייסט אין ליטא און אין איהר הויפט שטאָדט ווילנא. אין יאהר 1772 האט מען אין ווילנא מחרים געוועזען דיא חסידים צום ערשטען מאָל, און פון דעם גאַנץ קורצען בעריכט וואס איז אונז פון יענעם חרם געבליעבען, ווייסען מיר דאָס דער גאון האָט שוין דאן געשפיעלט א וויכטיגע ראָלע און דאס ער איז בעטראכטעט געוואָרען אלס דיא וויכטיגסטע פערזאָן אין דיזע אַלטע געמיינדע, וועלכע איז פול געוועזען מיט גדולים און מיוחסים. דער חרם האט געוויס געמאַכט אַ גרויסע ווירקונג אויף דיא פרומע אידען פון דער ליטא, און דיא חסידים אליין האבען זיך געווים אויך דערשראָקען ווען זייער פיהרער ר' בער פון מעזעריטש איז געשטאָרבען ווייניגער וויא א יאהר נאָך דעם חרם. דאס איינציגע „שטיבעל" אדער חסידישע קלויז וואָס עס איז געוועזען אין ווילנאַ, איז געשלאָסען געוואָרע, און עס האט דיא נעקסטע צעהן אדער פופצעהן יאהר אויסגעזעהען, אַז דיא לומדים און פרומע אידען פון ליטא, אונטער דיא פיהרערשאפט פון זייער אָנערקענטען גרעסטען מאַן, דעם ווילנער גאון, האבען פערטריעבען דיא נייע סעקטע פון יענע פראָווינץ.

אין ענדע פון יאהר 1777 האט זיך אנגעפאנגען „דעם רמב"ם קריעג", און דיא איינצעלנע פערזאָן, וועלכע איז אָפיציעל געוועזען אנערקענט אַלס פאָרשטעהער פון שטאָדט, און דער־

מיט העכער אַלס דער גאון, איז אַזוי גוט וויא פערשוואונדען פון דער סצענע. עס איז דאַ אורזאַכען צו גלויבען, אַז דער לעצ־טער רב פון ווילנא, ר׳ שמואל בן אביגדור, איז ניט געווען אַזא גרויסער גדול, וויא א ווילנער רב האט געדאַרפט זיין אין יענע צייטען, און דאס ער האט דיא הויכע שטעלע געקראָגען דורך דעם איינפלוס פון זיין רייכען שוויעגער־פאטער. ווען דיא מחלוקה איז געוואָרען זעהר ערביטערט, האט דער רב זיך צוריק־געצויגען אין דיא פאָרשטאָדט אַנטעקאָליע, וועלכע איז געלעגען אונטער דיא „יורזדיקי“ פון בישאָף וואס האט זיך פאר איהם אנגענומען. אבגלייך ר׳ שמואל האט זיך גערופען ווילנער רב ביז זיין טוידט (1791), איז אבער זיין צוריקציהונג געווים געווען א זיעג פאר׳ן „קהל“ וועלכער האט זיך פון אנפאַנג אָן ארויסגע־וויזען אַלס שטאַרקער.

וויא עס שיינט, האט דער גאון זיך ניט געמישט אין דיזער מחלוקה און איז געבליעבען וויא פריהער אין זיין צוריקגעצויגענ־הייט, וואו ער האט זיך נור בעשעפטיגט מיט לערנען אַזוי וויא אימער. דאָך איז עס זיכער, אַז דיא אנהענגער פון רב האבען איהם בעטראַכטעט אַלס זייער געגנער, אדער מינדעסטענס ניט אַלס זייער פריינד. דער רוסישער פאָרשער פראָפעסאָר בערשאַד־סקי*) דערמאָנט, דאס אין יענעם קאמפף האט דעם רב׳ס זייט געשיקט א „דאָנאָס“ אדער מסירה, אַז ווילנער קהל צאָהלט 1400 גילדען א יאהר און גיט דערצו פיעלע מתנות און א פרייע דירה צו א געוויסען „אליה חסיד“, אבגלייך ער האט קיין אמט אין דער געמיינדע און טהוט גאר נישט פאר דעם געלד וואס ער קריעגט. דיזער פאקט איז זעהר אינטערעסאַנט, ווייל ער וויזט אויך, דאס צוזאמען מיט דיא אַנערקענונג פון זיין גרויסקייט און מיט דעם טיטעל גאון איז אויך געקומען א גרויסע פערבעסערונג אין זיין מאַטעריעלער לאַגע. אנשטאַט דיא דחקות פון דיא איינגערע יאה־רען האט ער איצטער געלעבט אין גרוים הרחבה. מען דערצעהלט זיך נאָך איצטער אין ווילנא, דאס אויף זיינע עלטערע יאהרען פלעגען זיינע קינדער „געהען אין דימענטען“. געלד איז אין יענע

*) „ליטאָווסקי יעווריי“, זייטע 50, סט. פעטערסבורג, 1883.

צייטען געווען שרעקליך טהייער, און דיא ארעמקייט פון דיא בעפעלקערונג בכלל און פון אידען בפרט איז געווען זעהר גרויס. איין איינגאהמע פון 1400 גילדען א יאהר איז דארום דאן געווען אזוי גרויס אין פערגלייך מיט דעם געוועהנליכען פערדיענסט אדער איינקונפט פון בעלי בתים אדער לומדים, וויא איין איינ־נאהמע פון צעהנדליגע טויזענד דאלאר א יאהר איז אין ניו יארק. זיי איז געווען גענוג צו לעבען גרויסארטיג, צו טהיילען צדקה און וואהרשיינליך אויך אמאל צו אונטערשטיצען דיא ארעמערע פון דיא תלמידים, וועלכע האבען זיך שטענדיג ביי איהם געפונען.

איינער פון דיעזע תלמידים, וועלכער האט שפעטער מעהר פון אלעמען אויפגעטהאן צו פערשפרייטען אונטער אידען דעם גאון'ס נאמען און זיינע מעטהאדען אין לערנען, איז שוין דאן געווען ביי איהם איין אפטער בעזוכער. דיזער תלמיד איז געווען ר' חיים בן יצחק פון וואלאזין. א רייכער געוואנט־הענדלער אדער־טוך־הענדלער פון יענע קליינע שטעדטעל. ר' חיים איז געבארען געווארען אין 1749. ווען ער איז אלט געווען 15 יאהר, האט ער געלערנט ביי דעם „שאגת אריה", וועלכער איז אויבען שוין דער־מאנט געווארען. ווען ער איז אלט געווארען 25 יאהר, האט ר' חיים דערהערט פון דעם גאון'ס גרויסקייט, און אבגלייך ער איז שוין דאן אליין געווען א בעריהמטער למדן, איז ער געקומען צום גאון זעהען, אויב ער קען פון איהם ניט לערנען עטוואס מעהר. ר' חיים אליין דערצעהלט וויא אזוי דער גאון האט איהם שנעל איבערצייגט, אז אלעס וואס ער האט ביז איצטער געלערנט, האט כמעט קיין ווערטה און ער האט מיט איהם אנגעפאנגען צו לער־נען פון דאס ניי חומש, תנ"ך, דקדוק, משניות און גמרא מיט דיא קלארקייט און גרינדליכקייט, וועלכע האט כאראקטעריזירט דעם גאון'ס סיסטעם אין לערנען.

שפעטער איז דיעזער ר' חיים, וועלכער איז בעקאנט אונ־טער אידען אלס ר' חיים וואלאזינער, פון אלעמען אנערקענט גע־ווארען אלס דער גרעסטער פון דעם גאון'ס תלמידים, און ביז א געוויסען גראד אלס זיין נאכפאלגער. זעקס יאהר נאך דעם גאון'ס טוידט האט ר' חיים געגרינדעט אין וואלאזין דיא בעריהמטע ישיבה, וועלכע האט עקסיסטירט אונגעפעהר נייניציג יאהר. אין

דיזער ישיבה, פון וועלכע ר׳ חיים אליין איז געווען דער פאָרשטעהער פון 1803 ביז זיין טוידט אין 1821, האט מען געלערנט וויא דער גאון פלעגט לערנען, דאס הייסט זיך קימערנדיג נור פאר דיא אמת׳ע מיינונג פון תלמוד, אָהן פלפולים, אָהן איבעריגע פשט׳לאך און אָהן טומלעניס פון גענארטע חריפות. דיא פאָרשטעהער פון דער ישיבה וועלכע זיינען אויך געווען רבנים פון וואָלאָזין, זיינען ביז אונזער צייט געווען אָהן אויסנאהמע מיטגליעדער פון ר׳ חיים׳ס פאמיליע, און דער איצטיגער רב פון וואָלאָזין, וועלכער האט ווידער אין א קליינעם פאָרמאט געעפענט דיא ישיבה, וואס דיא רוסישע רעגיערונג האט געשלאָסען מיט צוועלף יאָהר צוריק, איז איין איידעם פון ר׳ אליעזר יצחק שפירא וועלכער איז געווען אן איידעם פון ר׳ חיים׳ס זאָהן און נאכפאָלגער, דעם בעריהמטען ר׳ איצילע וואָלאָזינער.

6.

אויטא־דע־פע פון צוויי פערשיעדענע ספרים.

עס זיינען דאמאלס געוועזן אין ליטא און פוילען פינסטערע פאנאטישע צייטען, און דיא מטעהאדע פון קעמפפען מיט ביטערקייט און זוכען צו פערניכטען א געגנער מיט אלערליי מיטלען, וועלכע הערשט נאך איצטער אויך אונטער אידען און קריסטען פון דיא סלאווישע לענדער מעהר, וויא אונטער דיא, וועלכע זיינען מעהר ענטוויקעלט, איז דאמאלס געוועזן דיא איינציגע מעטהאדע, פון וועלכע מען האט געוואוסט אין א שטרייטיגקייט. מען דארף זיך דערפאר ניט וואונדערן, ווען עס זיינען דאן פארגעקומען זאכען, וואס נאך אונזער איצטיגען בעגריף איז עס צו ווילד און צו פאנאטיש ,ווייל אונטער דיא דאמאלדיגע אומשטענדע האט עס אויסגעזעהען ריכטיג און נאטירליך, און דאס וואס קען מאכען אויפקאכען דיא בלוט פון א ליבעראלען מענשען אין אמעריקא אין אנפאנג פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט, איז צום ענדע פון אכצעהנטען יאהרהונדערט אין ליטא בעטראכטעט געווארען גאנץ גלייכגילטיג אדער גאר אלס א זעהר גלייכע זאך.

עס איז נויטיג דיזעס צו האבען אין זינען איידער מען ערלויבט זיך צו געבען אן אורטהייל איבער דיא זעהר שטרענגע האנדלונגען פון דער ווילנער געמיינדע, מיט דעם גאון אן דער שפיצע, אין דיא לעצטע אכצעהן — צוואנציג יאהר פון זיין לעבען, דאס הייסט אין דער צייט, ווען ער איז געשטאנען אויף דער העכסטער שטופע און איז אנערקענט געוועזן אלס דער גרעסטער איד אין ליטא. דיא פרומע אידען האבען דאמאלס דארטען געהאט א דאבעלטען קאמפף: פון איין זייט געגען דאס חסידות, וועלכע האט פערפיהרט איהרע אנהענגער אין נייע וועגען, פון וועלכע מען האט ניט געקענט וויסען וואו עס איז דיא ענדע, און פון אנדערען זייט געגען דיא „בערלינער השכלה“, וועלכע האט אנגעפאנגען צו מאכען אן איינדרוק אויף יענע צייטען.

מיר זעהען איצטער איין, אז דיא מורא פאר חסידות איז

געוועזן אן אומזיסטע, אבער דאמאלס האט מען עס ניט געקענט איינזעהען. מיט הונדערט יאהר פריהער האט דער פאלשער משיח שבתי צבי דורך פערשפרייטען קבלה אונטער דיא אידישע מאסען פערפיהרט א גרויסע טהייל פון זיי צום מחמדנישען גלויבען. אין זייער צייט גופא האט יוסף פראנק, דורך דיא זעלבע מיטלען, פערפיהרט פיעלע פוילישע און פאדאליער אידען צום קריסטענטהום, און עס איז נאטירליך געוועזן שווער פאראויסצוזעהען אז דיא חסידים וועלען אויך ניט אוועק צו ווייט און דאס זיי וועלען בלייבען פרומע און געטרייע אידען. פון אנדערן זייט איז דיא מורא פון פרומע אידען פאר השכלה געוועזן זעהר גוט בעגרינדעט. א גרויסע טהייל פון דיא אידען אין דייטשלאנד האבען זיך ווירקליך אויסגע׳שמד׳ט אין דיא ערשטע 50 יאהר נאך דעם אנפאנג פון דער השכלה בעוועגונג, און דיא פרומע אידען וועלכע האבען זיך געשטעלט געגען איהר גלייך פון אנפאנג, האבען דערמיט געוויעזען, אז זייער בליק אין דיא צוקונפט איז ריכטיגער וויא דער בליק פון אזעלכע לייטע וויא מענדעלזאהן און נפתלי הירץ וויזל, וועלכע האבען געהאפט אז מען קען פעראייניגען שטרענגע פרומקייט מיט אייראפעאישע קולטור.

דער גאון און זיינע אנהענגער, אלס פערטרעטער פון פארצייטיגען יודענטהום, האבען געקעמפפט געגעןביידע ריכטונגען, און ווען מען איז געקומען קורץ אין אנדערע מיטלען, האט מען געקעמפפט מיט — פייער. דער ספר „תולדות יעקב יוסף“ פון ר׳ יעקב יוסף פון פולנאה, א תלמיד פון בעל שם טוב, איז פערברענט געווארען אין ווילנא אויפן שול-הויף מיט גרויס פאראד. דאס איז געוועזן א סארט אידישער „אויטא-דע-פע“, דורך וועלכען מען האט פער׳משפט דיא אידעען און פרינציפען פון חסידות. אין אפאר יאהר שפעטער, אונגעפעהר אין 1784, איז אויף דעמזעלבען פלאץ און מיט דיזעלבע צערעמאניע פערברענט געווארען דער ערשטער השכלה-ספר אין דיא העברעאישע שפראך. דער „דברי שלום ואמת“ פון נפתלי הירץ וויזל.

עס איז קיין צווייפעל, אז דער גאון האט צו דיעזע ביידע ליטעראַרישע היגריכטונגען מסכים געוועזן, ווייל זיין איינפלוס איז שוין דאמאלס געוועזן אזוי גרויס, אז אהן זיין צושטימונג

וואָלט עס ניט געקענט געטהאָן ווערען. דיא חסידים פון דער ליטא און דיא געגענדען ארום ליטא האבען דאן שוין גוט גע־וואוסט, אז דער גאון איז זייערהויפט־געגנער. עס זיינען דאָ בע־ווייזע, אז אין בערלין האט מען אויך געוואוסט פון זיין קאמפף געגען דעם פּלאַן צו בילדען אידען אויף'ן קריסטליכען אופן און דאס ער איז איינער פון דיא דריי רבנים, וועלכע נפתלי הירץ וויזל האט דערמאָנט אַלס דיא הויפּט־געגנער פון דיא פּלענער, וואס ער האט ענטוויקעלט אין „דברי שלום ואמת*).

דיעזער פאַקט איז אַזוי וועניג בעקאַנט דאָס פיעלע משכילים האבען פעררעכענט דעם גאון אַלס א משכיל אדער אַלס א פריינד פון מאָדערנע השכלה. זייער טעות קומט ערשטענס דערפון, ווייל יעדען ווילט זיך אנהענגען זיינע אייגענע אידעען אָן א גרויסען מאן, וועמען'ס נאמען עס ווערט שטארק פערעהרט פון דיא מאסען. צווייטענס איז דיא השכלה, בעזאָנדערס אין פּוילען און זיד־רוסלאַנד, אין אנפאַנג אויך געווען הויפּטזעכליך א קאמפף געגען חסידות, און עס איז נאַטירליך, אז דיא משכילים זאָלען דיינקען, אז דער גאון האט אין זיין קאמפף געגען דיא נייע סעקטע זיך געוויעזען אַלס איינער פון זיי. דער אמת איז אבער, דאס דער גאון האט געזוכט צו אונטערדריקען חסידות פון זיין אייגענעם שטאַנדפּונקט אַלס א גרויסער צדיק, און דאס דיא בעוועגונג פון דער בערלינער השכלה איז איהם געווען וואהר־שיינליך נאָך מעהר פערהאַסט, וויא דיא פיהרונגען פון דיא נאכ־פאָלגער פון ר' ישראל בעל שם טוב.

---

*) מאָנאַטשריפט פיר געשיכטע און וויסענשאַפט דעם יודענ־תהומס, באנד 19, זייטע 80—478, און באנד 20, זייטע 68—465.

7.

דער גאון און דער „רב“.

דיא ערשטע חסידישע רבנים פון דער ליטא, וויא דער אויבען־דערמאָנטער ר׳ אהרן קארלינער און זיין זוהן ר׳ אשר (דער פאטער פון ר׳ אהר׳לע קארלינער, וועלכער איז געשטאָרבען אין 1872), ר׳ חייקעל פון אמדור און ר׳ מרדכי פון לעכוויץ, זיינען ניט געוועזען אנדערש וויא דיא רבנים פון אנדערסוואו און האבען אונטער דיא ליטווישע אידען ניט געקענט האבען קיין גרויסע מאַסע אנהענגער. דער ערשטער אנגריף אויף דיא חסידישע בעוועגונג האט דערפאר אויך געהאט א געוויסען ערפאָלג. דיא „שטיבעל“ אין ווילנא איז געשלאָסען געוואָרען, און דער גאון האט זיך צוריקגעצויגען צו זיין לערנען און האט וואהרשיינליך גערעכענט, אז דיא חסידים וועלען מעהר ניט אויפהויבען א קאָפּ אין דעם געגענד וואו ער האט אן איינפלוס. אבער עס איז אויפגעשטאַנען א פיהרער אונטער דיא חסידים, וועלכער האט זיך בעסער וויא אלע אנדערע פון פריהער געטויגט צו פערברייטען דיא נייע לעהרע אין ליטא, און זיין ערפאָלג איז אויך געווען גרעסער און געהאט א גרעסערע ווירקונג אויף דיא גאַנצע בעוועגונג.

דיעזער מאַן איז געווען ר׳ שניאור זלמן פון לאדי, מאָהליווער גובערניע, וועלכער איז בעקאַנט אלס דער „רב“ אדער פערפאַסער פון חסידישען שלחן ערוך. ער איז געווען דער גרעסטער קאָפּ־מענש, וועלכען דיא גאַנצע חסידישע בעוועגונג האט ארויסגעבראַכט, און אויסער זיין גאונות אין לערנען, מיט וועלכע ער איז געווען גלייך צו דיא גרעסטע אין זיין צייט, איז ער אויך געווען אן אָריגינעלער דיינקער און א טהעטיגער מענש. ער האט געמאַכט ענדערונגען אין חסידות און האט צוריק אריינגעבראַכט לערנען אין דער מאָדע. זיינע נאכפאָלגער, וועלכע טראָגען דעם נאמען „חב״ד“ אדער חב״ד׳ניקעס (חב״ד איז דיא ראשי תיבות אדער אנפאַנג־בוכשטאַבען פון חכמה, בינה, דעה) זיינען נאָך ביז

היינט מעהר לומדים און געלעהרטע וויא אלע אנדערע סארטען חסידים.

אין זיינע קבלה שריפטען, בעזאנדערס אין זיין ספר „תניא" געפינט זיך כמעט דיא זעלבע אנזיכט איבער גאט און דער וועלט, וויא אין דיא ווערקע פון ברוך ספינאזא, און ער איז אויסגעצייכענט פון אלע אנדערע שרייבער איבער קבלה און חסידות דורך דיא קלארקייט פון זיינע געדאנקען און דיא לייכטקייט, מיט וועלכע מען קען פערשטעהן וואס ער וויל זאגען. אין פראקטישען לעבען האט ער זיך אינטערעסירט מיט דער אידישער לאגע, מעהר וויא אלע רבנים פון זיין צייט. עס איז בעקאנט דאס ער איז צוויי מאל געזעסען אין פעטרא־פאוולאווסקע קריעפאסט אין סט. פעטערסבורג. איינמאל דורך א מסירה פון דיא מתנגדים און איינמאל פאר דיא „חוצפה" פון פאהרען נאך סט. פעטערסבורג עטוואס אויסווירקען לטובת הכלל. דעם טאג, ווען ער איז בעפרייט געווארען צום ערשטען מאל (י"ט כסלו תקנ"ט—1798) איז געבליעבען ביז היינט א יום טוב ביי חסידים. דעם צווייטען מאל איז ער ארויס פריי דורך דעם אלגעמיינעם מאניפעסט, ווען אלעקסאנדער דער 1טער איז ארויף אויפ'ן רוסישען טראהן.

ווען דער קאמפף געגען חסידות האט זיך צום צווייטען מאהל פאנאנדער געברענט אין יאהר 1781, איז שוין ר' שניאור זלמן געוועזן דער אנערקענטער פיהרער פון דער אנדערער זייט, און ער האט אויך געזוכט צו טהאן וואס קיין אנדער חסידושער פיהרער האט ניט געטהאן פאר איהם אדער נאך איהם, דאס הייסט: זיך אויסצוטענה'ן מיט זיינע געגנער און זעהן אויב עס איז ניט מעגליך צו מאכען שלום. עס איז בעוואוסט, דאס ר' שניאור זלמן איז אליין געקומען אין ווילנא צו האבען א וכוח מיט דעם גאון, אבער ער איז צו איהם ניט צוגעלאזען געווארען. שפעטער האט דער זעלבער ר' שניאור זלמן געשריעבען א בריעף, אין וועלכען ער בעקלאגט זיך פאר וואס דער גאון האט איהם ניט געגעבען קיין געלעגענהייט צו ערקלעהרען דיא טהעאריע פון חסידות און צו פערענטפערן אלע טענות, וואס מען האט צו זיי. ער האט אויך אויפגעפאדערט דעם גאון, דאס אויב ער־

ווייל איהם ניט אויסהערען פערזענליך, זאָל ער אויסשרייבען זיינע טענות געגען חסידות און ער, ר׳ שניאור זלמן, וועט אויף דעם שרייבען אַן ענטפער, און מען זאָל ביידען׳ס שריפטען פאַר־נאַנדערשיקען צו אַלע אידישע גדולים און רבנים אין אַלע לענ־דער און זיך פערלאָזען אויף זייער ענטשיידונג.

דיעזער בריעף, וועלכער איז איבערגעדרוקט געוואָרען אין ספר „מצרף העבודה" (און אין יצקן׳ס ביאָגראַפיע פון גאון, זייטע 77—74) איז אַ זעהר אינטערעסאַנטער היסטאָרישער דאָקומענט פון אַ פעריאָדע, איבער וועלכער עס איז ניט פיעל געשריעבען געוואָרען. עס שטעלט אונז פאָר דעם „רב" אַלס אַ מענש מיט געדעכטע פאָדערונגען, וועלכער איז בערייט צו דיס־קוטירען מיט׳ן מויל אָדער מיט׳ן פעדער, ווען מען זאָל נור אידם וועלען אויסהערען און אויפהערען צו פערפאָלגען איהם און זיינע אַנהענגער. דער גאון, אַלס געלעהרטער, וועלכער איז אַבגע־זונדערט פון דער וועלט, ערשיינט אַלס שטרייננער קאָנסערוואַ־טיווער פערטרעטער פון אַלטען יודענטהום, וועלכער האַלט עס פאר אַ פערברעכען צו האָבען נייע געדאַנקען אפילו ווענען פרומ־קייט און שטעלט זיך גאָר ניט פאָר, אַז איינער וועלכער שטימט ניט מיט איהם זאָל קענען זיין גערעכט. אין דעם בריעף גיט ר׳ שניאור זלמן אויך דיפּלאָמאַטיש אָנצוהערענים, אַז דעם גאון׳ס גרויסקייט איז בעשרענקט נור אויף ליטא, וואו קיינער וועט זיך איהם ניט שטעלען ענטגעגען, אָבער „אין טערקיי, איטאַליען, דאָס גרעסטע טהייל פון דייטשלאַנד און גרויס־פוילען און קליין־פוילען" איז זיין אויטאָריטעט ניט אַנערקענט.

אָבער דיזער בריעף און אַלע אַנדערע אַנשטרענגונגען פון „רב" צו קומען צו אַ פערשטענדיגונג האָבען ניט געהאָלפען, און דער קאַמפּף געגען חסידות איז געפיהרט געוואָרען מיט גרויס ביטערקייט אַזוי לאַנג וויא דער גאון האָט געלעבט. אין 1796 האָבען דיא חסידים פערשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דער גאון האָט חרטה געהאט אויף אַלעס; וואָס ער האָט געגען זיי געזאָגט, און האָט געשיקט אַ „פדיון" צו ר׳ חייקעל אמדורער. אַ בלינדער מאַן וועלכער האָט זיך אויסגעגעבען אַלס דעם גאון׳ס זוהן, איז

אַרומגעפאָהרען און געזאָגט אַז זיין פאטער האָט „תשובה געטאָן“, און דיעזעם האָט אַרויסגעבראכט נאָך אַ בריעף פון גאון, וועלכער איז שוין דאַן געוועזן 76 יאָהר אַלט. דיעזער בריעף (דאַטירט ווילנא ר״ח סיון תקנ״ו) פאָדערט אויף אָפען, מען זאָל די חסידים „פערפאָלגען מיט אַלע מיני רדיפות וויא וויט אידישע מאַכט גרייכט“ און דערציילט, אַז צוויי לייטע זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרען איבער גאַנץ ליטאַ דיעזעם בעקאַנט צו מאַכען. ווען מען האָט שפּעטער בעהויפטעט, אַז דער בריעף פון גאון איז אַ פאַלשער, און די פאָרשטעהער פון מינסק האָבען זיך ערקלעהרט בערייט צו פערפאָלגען דיא חסידים, אויב מען זאָל זיי נור פערזיכערן, אַז דער גאון הייסט עס, האָט ער מוצאי יום כפּור תקנ״ז געשריעבען געגען זיי נאָך אַ שטרענגערן בריעף, אין וועלכען ער רעכענט אויס זייערע עבירות און הייסט, אַז מען זאָל זיי רודף׳ן וויא וויט עס איז נור מעגליך. דיעזע בריעף מאַכען אויף דעם לעזער קיין זעהר גוטען איינדרוק, און ווען מען פערגלייכט זיי מיט דעם אויבען־דערמאָנטען בריעף פון ר׳ שניאור זלמן לאַדיער, זעהט מען קלאָהר, אַז דער פיהרער פון דיא חסידים איז געוועזן מעהר וועלטמענש, מעהר טאָלעראַנט און אויך אַ פיעל פעהיגערער שרייבער.